

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора філософії в галузі права

Левченко Діани Сергіївни на дисертаційне дослідження

Кримського Михайла Володимировича на тему: «Забезпечення прав людини під час застосування систем штучного інтелекту органами публічної влади: європейські стандарти та українська практика», подане до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Науково-дослідного інституту публічного права на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження Кримського Михайла Володимировича є беззаперечною, оскільки воно присвячене одній із найбільш чутливих проблем сучасного адміністративного права – забезпеченню прав людини в умовах алгоритмізації діяльності органів публічної влади. Системи штучного інтелекту поступово перестають бути лише допоміжними інформаційними інструментами і дедалі частіше залучаються до процесів, які мають пряме або опосередковане юридичне значення для приватної особи: оброблення адміністративних даних, надання публічних послуг, соціальне забезпечення, оцінювання ризиків, підготовка й прийняття адміністративних рішень.

Особливість обраної теми полягає в тому, що вона стосується не майбутньої абстрактної технологічної перспективи, а вже наявної трансформації публічного адміністрування. В умовах воєнного стану, прискореної цифровізації держави та зростання ролі електронних сервісів публічна адміністрація дедалі більше спирається на автоматизовану обробку даних і алгоритмічні рішення. Проте швидкість, масштабованість і технологічна зручність таких інструментів самі по собі не гарантують їх правомірності. Для адміністративного права визначальним залишається питання про те, чи забезпечується при цьому законність, правова визначеність, пропорційність, недискримінація, належне мотивування рішення, реальний людський контроль і можливість ефективного оскарження.

Саме в цьому полягає наукова і практична значущість роботи. Дисертант слушно виходить із того, що штучний інтелект у діяльності органів публічної влади не можна розглядати лише як технологію. У відповідному контексті він стає юридично значущим об'єктом адміністративно-правового регулювання, оскільки його використання може впливати на встановлення фактичних обставин справи, межі адміністративного розсуду, зміст мотивувальної частини адміністративного акта та фактичну спроможність особи захистити свої права. Тому робота має важливе значення для переосмислення класичних категорій адміністративного права в умовах цифрової трансформації.

Наукова новизна теми посилюється тим, що у вітчизняній правовій науці питання штучного інтелекту переважно досліджувалися у загальнотеоретичному, етичному, інформаційно-правовому або приватноправовому вимірах. Натомість адміністративно-процедурний аспект – тобто питання адміністративного акта, дискреції, мотивування, контролю, оскарження та відповідальності суб'єкта владних повноважень – залишався недостатньо системно розкритим. Дисертація Кримського М. В. спрямована саме на заповнення цієї прогалини.

Таким чином, актуальність обраної теми є належно доведеною. Вона відображає реальні потреби розвитку цифрового публічного адміністрування, відповідає європейським інтеграційним орієнтирам України та має істотне значення для формування адміністративно-правових гарантій прав людини в умовах використання систем штучного інтелекту органами публічної влади

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Ознайомлення з дисертаційним дослідженням Кримського Михайла Володимировича та його науковими публікаціями дає підстави оцінити роботу як самостійне, цілісне та концептуально вибудоване дослідження, присвячене актуальній проблемі сучасного адміністративного права. Автор демонструє належний рівень теоретичної підготовки, здатність працювати з національними, європейськими та міжнародними джерелами, а також уміння поєднувати доктринальний аналіз із практичними потребами правового регулювання цифрового публічного адміністрування.

Сильною стороною роботи є чітка дослідницька логіка. Дисертант починає з осмислення штучного інтелекту як правової категорії та спеціального об'єкта адміністративно-правового регулювання, далі переходить до прав людини як критерію допустимості алгоритмічного впливу на владні рішення, після чого аналізує міжнародні, європейські та українські правові орієнтири. Завершується дослідження розробленням адміністративно-правових засобів імплементації європейських стандартів в Україні. Такий рух від поняття – до стандартів, а від стандартів – до механізмів реалізації дозволяє вважати структуру роботи внутрішньо узгодженою та науково виправданою.

Важливо, що дисертація не обмежується загальним твердженням про необхідність регулювання штучного інтелекту. Автор намагається показати, де саме виникає юридично значущий вплив алгоритмічних систем: на стадії встановлення фактичних обставин, формування адміністративного розсуду, мотивування адміністративного акта, забезпечення людського контролю, документування й подальшого оскарження. Такий підхід є методологічно продуктивним, оскільки він переводить дискусію про штучний інтелект із площини загальних технологічних ризиків у площину конкретних адміністративно-правових інститутів.

Джерельна база є різноплановою і достатньою для вирішення поставлених завдань. Автор залучає акти права Європейського Союзу, документи Ради Європи, національні програмні та нормативні акти, а також значний масив наукових джерел, присвячених адміністративному праву, штучному інтелекту, алгоритмічному врядуванню, захисту персональних даних, прозорості та підзвітності. Окремо слід відзначити звернення до практики використання цифрових і алгоритмізованих інструментів у сфері публічних послуг, що посилює прикладний характер дослідження.

У підсумку дисертація є завершеним науковим дослідженням, у якому поєднано теоретичну аргументацію, аналіз європейських стандартів і прикладне бачення розвитку українського адміністративного законодавства. Науковий рівень роботи та публікацій здобувача можна оцінити як належний для кваліфікаційної праці на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота їх викладу в опублікованих працях. Наукова новизна дисертаційного дослідження Кримського Михайла Володимировича полягає у формуванні цілісного адміністративно-правового підходу до забезпечення прав людини під час застосування систем штучного інтелекту органами публічної влади. Робота є однією з перших комплексних спроб системного осмислення відповідної проблематики саме в межах науки адміністративного права, де штучний інтелект розглядається не лише як технологічний інструмент цифровізації, а як юридично значущий об'єкт адміністративно-правового регулювання, здатний впливати на реалізацію компетенції, адміністративний розсуд, адміністративну процедуру, мотивування адміністративного акта та механізми захисту прав особи.

Уперше запропоновано адміністративно-правову модель забезпечення прав людини під час застосування систем штучного інтелекту органами публічної влади, структуровану за стадіями адміністративної діяльності. Її зміст становить поєднання оцінки впливу на права людини, вимог до адміністративного акта, процедур прийняття адміністративних рішень із використанням систем штучного інтелекту, механізмів адміністративного й судового оскарження, а також гарантій прозорості, контролю та підзвітності. Такий підхід має концептуальне значення, оскільки дозволяє перевести проблему штучного інтелекту з площини загальних етичних або техніко-організаційних міркувань у площину конкретних адміністративно-правових механізмів.

Суттєвою науковою новизною відзначається обґрунтування підходу до розуміння штучного інтелекту як правової категорії у сфері публічного адміністрування. Автор виходить із того, що система штучного інтелекту не є суб'єктом права, однак виступає спеціальним об'єктом адміністративно-правового регулювання, оскільки її використання органами публічної влади при здійсненні владних повноважень може породжувати юридично значущі наслідки для прав, свобод і законних інтересів людини. Це положення є важливим для подальшого розвитку доктрини адміністративної компетенції, адміністративного акта та відповідальності суб'єктів владних повноважень.

Основні положення та висновки дисертації повною мірою відображені в наукових публікаціях здобувача. У них розкрито ключові елементи авторської концепції: перехід від критерію ефективності до критерію допустимості використання штучного інтелекту в публічній сфері; правові й етичні виміри використання систем штучного інтелекту у публічному управлінні; еволюцію доктринальних підходів до визначення штучного інтелекту; становлення регуляторної моделі Європейського Союзу; прозорість і підзвітність як умови легітимності алгоритмічного врядування; процедурні гарантії прав людини; значення Регламенту (ЄС) 2024/1689 та Рамкової конвенції Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права.

Отримані результати відзначаються системністю, внутрішньою узгодженістю та прикладною спрямованістю. Вони орієнтовані на подальший розвиток адміністративно-правової доктрини, удосконалення національного законодавства та формування належної практики використання систем штучного інтелекту органами публічної влади. У роботі містяться й інші положення, висновки та рекомендації теоретичного і прикладного характеру, що засвідчує цілісність, завершеність і наукову значущість одержаних результатів.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові результати, отримані Кримським Михайлом Володимировичем, характеризуються належним рівнем обґрунтованості, логічною завершеністю та методологічною послідовністю. Вони базуються на системному аналізі положень Конституції України, законодавства України у сфері адміністративної процедури, захисту персональних даних, доступу до публічної інформації, публічних електронних реєстрів, а також на дослідженні актів права Європейського Союзу, документів Ради Європи, міжнародних стандартів у сфері штучного інтелекту, прав людини, демократії та верховенства права.

У дисертації простежується чітка логіка переходу від теоретико-правового осмислення штучного інтелекту як правової категорії та об'єкта адміністративно-правового регулювання до аналізу міжнародних, європейських і національних

нормативних орієнтирів, а надалі – до формування адміністративно-правової моделі забезпечення прав людини під час застосування систем штучного інтелекту органами публічної влади. Висновки роботи узгоджені з її метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження, а також кореспондують із результатами, отриманими в кожному розділі дисертації.

Аргументація здобувача ґрунтується на поєднанні доктринального, формально-юридичного, системно-структурного, порівняльно-правового, функціонального та емпіричного підходів. Це забезпечило комплексний характер дослідження, дало змогу розкрити вплив систем штучного інтелекту на адміністративну процедуру, адміністративний розсуд, мотивування адміністративного акта, механізми контролю, підзвітності та оскарження.

Сформульовані у дисертації положення мають теоретичне значення для розвитку науки адміністративного права та адміністративного процесу, оскільки поглиблюють уявлення про правову природу алгоритмічного впливу на публічно-владні рішення. Водночас вони мають і практичну спрямованість, оскільки можуть бути використані для вдосконалення законодавства України, адміністративної практики, процедур оцінки впливу на права людини, аудиту систем штучного інтелекту, адміністративного контролю та громадського моніторингу.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дисертаційна робота Кримського Михайла Володимировича свідчить про належний рівень сформованості науково-дослідницьких компетентностей та достатньо глибоке оволодіння методологією сучасного адміністративно-правового дослідження. Обрана тема потребувала не лише аналізу нормативного матеріалу, а й здатності поєднати адміністративно-правову доктрину, європейські стандарти прав людини, цифрове врядування та практику використання алгоритмічних інструментів у публічному адмініструванні. Здобувач продемонстрував уміння добирати й застосовувати методи дослідження відповідно до його мети, об'єкта, предмета та поставлених завдань.

Загалом методологічний рівень роботи можна оцінити позитивно. Здобувач використовує комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, серед

яких особливе значення мають формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, функціональний, логіко-семантичний та емпіричний методи. Вони застосовані відповідно до завдань дослідження і дають змогу розкрити тему не фрагментарно, а системно – через взаємозв'язок правових стандартів, адміністративних процедур, інституційного контролю та гарантій прав людини.

Слід констатувати, що поставлене наукове завдання виконано на належному рівні. Кримський Михайло Володимирович продемонстрував здатність самостійно організувати науковий пошук, методологічно коректно працювати з нормативним, доктринальним та емпіричним матеріалом, а також формулювати аргументовані висновки й пропозиції, що відповідає вимогам до підготовки доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у формуванні цілісного адміністративно-правового підходу до забезпечення прав людини під час застосування систем штучного інтелекту органами публічної влади. Дисертант виходить із методологічно правильної позиції, що використання алгоритмічних систем у публічному адмініструванні не може оцінюватися лише через категорії технічної ефективності, організаційної доцільності чи інноваційності. У межах адміністративного права вирішальним є те, як відповідні системи впливають на реалізацію компетенції, адміністративний розсуд, адміністративну процедуру, мотивування адміністративного акта та захист прав особи.

Наукову цінність мають положення дисертації щодо визначення меж допустимого алгоритмічного впливу на владне рішення. Автор обґрунтовує, що система штучного інтелекту може бути лише допоміжним інструментом у діяльності суб'єкта владних повноважень і не здатна замінити юридично відповідальне волевиявлення адміністративного органу. Це положення є важливим для розвитку доктрини адміністративного акта, оскільки дозволяє зберегти його природу як мотивованого, обґрунтованого і підконтрольного рішення публічної адміністрації навіть за умов використання цифрових технологій.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання при вдосконаленні національного законодавства і правозастосовної практики у сфері штучного інтелекту. Особливої уваги заслуговують положення щодо запровадження оцінки впливу на права людини, закріплення процедурних гарантій прозорості, встановлення вимог до мотивування рішень, прийнятих із використанням систем штучного інтелекту, розвитку механізмів адміністративного оскарження, аудиту, адміністративного контролю і громадського моніторингу.

Окремо слід відзначити прикладну значущість дисертації у контексті європейської інтеграції України. Сформульовані автором пропозиції можуть бути використані з урахуванням Регламенту (ЄС) 2024/1689 як орієнтира гармонізації національного законодавства, положень Рамкової конвенції Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права, а також чинного законодавства України про адміністративну процедуру, захист персональних даних, доступ до публічної інформації та електронні реєстри.

Результати роботи мають значення і для освітнього процесу, насамперед під час викладання дисциплін адміністративно-правового спрямування та спеціальних курсів, пов'язаних із цифровим врядуванням, штучним інтелектом і захистом прав людини. У сукупності теоретичні висновки та практичні рекомендації дисертації свідчать про її реальну придатність для подальшого наукового використання, нормотворчої роботи та вдосконалення адміністративної практики.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційна робота Кримського Михайла Володимировича є цілісним, самостійним і завершеним науковим дослідженням, виконаним у межах спеціальності 081 «Право». Її зміст відповідає заявленій темі та спрямований на комплексне розкриття адміністративно-правових засад забезпечення прав людини під час застосування систем штучного інтелекту органами публічної влади. Робота має виразну науково-практичну спрямованість, оскільки поєднує теоретичне осмислення правової природи штучного інтелекту з аналізом процедурних, інституційних і контрольних механізмів захисту прав особи у сфері цифрового публічного адміністрування.

Структура дисертації є логічною та внутрішньо узгодженою. У першому розділі автор розкриває теоретико-методологічні засади дослідження, зокрема аналізує штучний інтелект як правову категорію, права людини як критерій допустимості його використання та алгоритмічне управління як специфічну форму цифрово опосередкованої адміністративної діяльності. У другому розділі досліджено міжнародний, європейський і національний нормативні виміри регулювання штучного інтелекту, а також практику використання відповідних технологій у сфері публічних послуг. Третій розділ має прикладний характер і присвячений засобам імплементації європейських стандартів захисту прав людини в Україні, зокрема питанням прозорості, оцінки впливу, процесуальних гарантій, підзвітності, демократичного контролю та громадського моніторингу.

Виклад матеріалу є послідовним: автор переходить від загальнотеоретичних питань до нормативного аналізу, а надалі – до формування власної адміністративно-правової моделі забезпечення прав людини. Висновки дисертації кореспондують із поставленими завданнями, відображають результати кожного розділу та підтверджують досягнення мети дослідження.

Загалом робота характеризується належною науковою аргументованістю, репрезентативною джерельною базою, методологічною виваженістю та завершеністю авторської концепції. Дисертація відповідає вимогам до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії та є ґрунтовним адміністративно-правовим дослідженням актуальної проблематики.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Позитивно оцінюючи результати здійсненого дослідження, підкреслюючи їх наукову новизну та практичну цінність, доцільно звернути увагу на окремі дискусійні положення, які можуть стати підґрунтям для подальшої наукової дискусії.

1. У підрозділі 2.1 автор слушно акцентує увагу на значенні оцінки впливу систем штучного інтелекту на права людини як одного з інструментів забезпечення належної адміністративної процедури. У цьому зв'язку цікаво було б уточнити позицію здобувача: чи має така оцінка, на його думку, бути обов'язковою

попередньою умовою для будь-якого використання систем штучного інтелекту органами публічної влади, чи її доцільно застосовувати насамперед щодо систем підвищеного або високого ризику, які можуть істотно впливати на права, свободи та законні інтереси особи?

2. У підрозділі 2.2 автор послідовно й загалом переконливо простежує еволюцію регуляторної моделі Європейського Союзу у сфері штучного інтелекту – від програмних та етико-орієнтованих документів до юридично обов’язкового режиму, закріпленого в Регламенті (ЄС) 2024/1689. Водночас у початковому абзаці підрозділу певною мірою повторюється формула про перехід до «юридично зобов’язального правового режиму». З огляду на це доцільним видається редакційно ущільнити відповідний фрагмент, що зробило б початок підрозділу більш чітким, стилістично вивіреним і легшим для сприйняття.

3. У тексті дисертації неодноразово наголошено на важливості розмежування юридичної сили міжнародних актів, зокрема *hard law* і *soft law*. Разом із тим у деяких фрагментах доцільно було б ще чіткіше відмежувати рекомендаційні стандарти від міжнародно-правових зобов’язань, які можуть виникнути для України після ратифікації відповідних договорів. Це дозволило б уникнути можливого враження, що всі міжнародні стандарти мають однакову юридичну обов’язковість для національного правопорядку.

4. У роботі слушно підкреслено ризик формальної гармонізації з *acquis* ЄС, коли європейська термінологія переноситься у національний правопорядок без належних процедур, контролю та інституційної спроможності. У зв’язку з цим цікаво було б уточнити: які запобіжники, на думку здобувача, мають гарантувати, що імплементація європейської моделі ІІІ в Україні буде не декларативною, а реально процедурною і правозахисною?

Зазначені зауваження та рекомендації мають дискусійний характер і не знижують загалом високого теоретико-методологічного рівня та практичної значущості представленого до захисту дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час аналізу дисертаційної роботи Кримського Михайла Володимировича та його наукових

публікацій фактів порушення вимог академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації наукових результатів, не виявлено.

Дисертація Кримського Михайла Володимировича на тему «Забезпечення прав людини під час застосування систем штучного інтелекту органами публічної влади: європейські стандарти та українська практика» є завершеною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, що має вагомим теоретичним і прикладним значенням.

За своїм змістом і структурою вона відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, установленим чинними нормативними актами у сфері підготовки й атестації здобувачів ступеня доктора філософії, зокрема: Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40; Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Отже, Кримський Михайло Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –

доктор філософії у галузі права,

доцент кафедри менеджменту та інноваційного розвитку

Вищого навчального закладу

«Університет економіки та права «КРОК»»

Діана ЛЕВЧЕНКО

Левченко .засвідчук
 Директор департаменту кадрів Вищого навчального закладу
 університет економіки та права "Крок"
Левченко *Мисолаєвич*

__20__ р.